

ПРАКТИЧЕСКИ РЕЧНИК

**на основни термини в
международното хуманитарно право**

Издава се в рамките на проекта
„Динамика в развитието на международното хуманитарно право“
№ СП19-ЮФ-007 към фонд „Научни изследвания“
на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

ПРИЛОЖЕНИЕ
към Краткото ръководство
по международно хуманитарно право

Международното хуманитарно право и Червеният кръст имат един и същ произход

След кървавата битка при Солферино (Италия) на 24 юни 1859 г., Анри Дюнан, ужасен от страданията на десетките хиляди ранени, агонизиращи безпомощно на бойното поле без каквото и да било медицински грижи, потърсва начин за предотвратяване на тези страдания при бъдещите войни. Неговите идеи, които довеждат до зараждането както на Червения кръст, така и на международното хуманитарно право, са намерили израз в прочутата му книга „Спомен от Солферино“. Те срещат благоприятен отклик в цяла Европа и особено в собствената му страна Швейцария и са приведени бързо в практиката. Тези идеи включват:

- Създаването в мирно време на дружества, които да могат да оказват помощ на ранените войници по време на конфликт и по този начин да действат като спомагателни звена към медицинските служби на въоръжените сили, коригирайки техните недостатъци и слаби страни. Въпросните дружества за оказване на помощ се превръщат в националните дружества на Червения кръст или Червения полумесец;
- Основаването на „Международен комитет за оказване помощ на ранените военнослужещи“ – неутрална организация за съдействие при въоръжен конфликт. Въпросният комитет, който е учреден в Женева през 1863 г. от Анри Дюнан заедно с още четирима видни жители на този град (Гюстав Моание, ген. Гийом-Анри Дюфур, д-р Луи Апиа и д-р Теодор Моноар), е предшественикът на Международния комитет на Червения кръст;

Свиканата от швейцарското правителство на Дипломатическа конференция през 1864 г. приема „Конвенция за подпомагане на състоянието на ранените в армиите на бойното поле“ Тази конвенция поставя крайъгълния камък на съвремен-

ното международно хуманитарно право: тя постановява, че на ранените или болните лица от състава на въоръжените сили трябва да се оказва помощ без каквато и да било дискриминация и независимо към коя страна принадлежат; че медицинските заведения, персонал и оборудване трябва да бъдат зачитани; че те ще са обозначени с отличителна емблема – червен кръст на бял фон, и че акциите на санитарните формирования по време на конфликт ще бъдат считани за неутрални и не представляват израз на подкрепа за никоя от воюващите страни.

Разпоредбите на международното хуманитарно право са усъвършенствани на няколко етапа от 1864 г. насам. Кръгът на правно защитените лица значително нараства в резултат на натрупания от човечеството ужасяващ опит, който, подобно на битката при Солферино, разкрива недостатъчната закрила за жертвите. През 1949 г., след безпрецедентната бруталност на Втората световна война, съществуващите конвенции са ревизирани и допълнени под формата на съвременните Първа, Втора и Трета Женевски конвенции, регламентиращи подробно третирането на ранените, болните, претърпелите корабкрушение лица, санитарния персонал и военнопленниците. Приета е и революционната по своето значение Четвърта Женевска конвенция, разширяваща международноправната закрила на една нова по своя мащаб категория жертви, а именно гражданското население...

Настоящият практически речник е приложение към краткото ръководство по Международно хуманитарно право, издадено в рамките на проект „Динамика в развитието на МХП“, № СП19-ЮФ-007 към фонд „Научни изследвания“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Без да претендира за изчерпателност, речникът съдържа някои основни термини в Международното хуманитарно право.

Речник

A

Ad hoc трибунали

След конфликтите в Руанда и бивша Югославия Съветът за сигурност на Организацията на обединените нации (ООН) създава два ad hoc международни наказателни трибунала за преследване на военни престъпления, геноцид и престъпления срещу човечеството. Юрисдикцията на тези трибунали – за разлика от тази на Международния наказателен съд – е ограничена по време и до конкретния конфликт.

Съществуват други смесени съдилища, чийто състав е от местен и международен персонал, които преследват престъпления, извършени в определени конфликти или при особени режими, например специалният съд за Сиера Леоне и извънредните камари в съдилищата в Камбоджа за преследване на престъпления, извършени в периода на Демократична Кампучия.

Агресия

Агресията е използване на въоръжена сила от една държава срещу суверенитета, териториалната цялост или политическата независимост на друга държава. Въпреки че международното право по принцип забранява използването на военна сила, има две изключения: въоръжена самоотбрана при точно определени обстоятелства или използването ѝ в контекста на мерки за поддържане или възстановяване на международния мир и сигурност въз основа на решение на Съвета за сигурност на Организацията на обединените нации, взето съгласно с Глава VII на Устава на ООН.

Понятието за агресия в международното право, което включва две или повече държави, не трябва да бъде смесвано с понятието за агресия на Международния наказателен

съд. То се отнася до наказателната отговорност на лицата и засега все още не се основава на международно признато определение.

Асиметрични Войни

Войните днес не се водят изключително от конвенционални армии, но също така включват нередовни въоръжени групи. Те стават все по-„асиметрични“, т.е. налице е значителна разлика между военните възможности на воюващите страни. Международното хуманитарно право също се прилага към тези типове конфликти, независимо дали страните в конфликта (държави или недържавни субекти) признават този клон от правото. Независимо от това асиметрията причинява много проблеми, свързани със спазване на разпоредбите, например когато едната от страните възприема, че спазването на разпоредбите на международното хуманитарно право ще я постави в неизгодно положение или когато страната, която разполага с по-слаба технология, реши да използва средства и начини на водене на бойни действия, които са в нарушение на международното хуманитарно право, като например вероломство или използването на граждански лица като човешки щитове, или когато страната, която има надмощие, не спазва принципите на разграничаване и на Пропорционалност като ответна реакция на нарушенията, извършени от врага.

Биологични оръжия

Б

Биологичните оръжия са известни също като бактериологични оръжия. Те са предназначени да причинят болести и смърт. Биологичните оръжия съдържат живи организми, които се размножават и освобождават токсини, които са опасни за човека, животните и растенията. Освен че са застрашаващи здравето, те причиняват и вреда на окол-

ната среда. Използването на биологичните оръжия е забранено от 1925 г. Конвенцията за биологичните оръжия от 1972 г. забранява разработването, произвеждането или натрупването на запаси от оръжия, които съдържат микробиологични и бактериологични средства и токсини, както и приспособления за доставянето им. Тя също препоръчва унищожаването на такива оръжия.

Вероломство

В

Международното хуманитарно право забранява убийството, нараняването или залавянето на противник чрез прибягването до вероломство. Вероломството като деяние включва всяка форма на измама, насочена да се спечели доверието на противника и да го накара да вярва, че той има право на или задължение да осигури закрила по правилата на международното хуманитарно право, с цел да се предаде това доверие. Пример за вероломство е фалшиво искане за защитен статут чрез злоупотреба със знаци или емблеми и престорено излизане от строя на основание на раняване или болест.

Вземане на заложник

Вземането на заложник е незаконното залавяне на лице, което има за последица арестуването и задържането на това лице с цел принуждаването на трета страна да предприеме определени действия, които, ако не бъдат извършени, заложникът няма да бъде освободен и ще бъде застрашен от загуба на живот или физическа неприкосновеност. Вземането на заложници се счита за военно престъпление и е абсолютно забранено.

Водене на бойни действия

Не всички средства и начини за водене на бойни действия са позволени при един въоръжен конфликт. Международното

хуманитарно право регламентира кои военни операции, тактики и оръжия са разрешени. Двата общоприети принципа – разграничаване и пропорционалност, представляват основа за определени правила, като например забраната за преки нападения върху гражданското население или върху гражданските обекти, забраната за неизбирателни атаки и задълженията да се приемат предпазни мерки, така че да бъдат избегнати или да бъдат намалени жертвите сред гражданските лица и нанасянето на щети на граждански обекти в най-голяма степен, доколкото това е възможно.

Военна необходимост

Принципът на Военната необходимост е общ принцип във воденето на бойни действия. По всяко време следва да бъде видно, че използването на военна сила е необходимо, пропорционално и законно. Основната грижа на международното хуманитарно право е да осигури наличието на баланс между Военната необходимост и хуманитарните съображения.

Военни престъпления

Военните престъпления са тежки нарушения на разпоредбите на Женевските конвенции от 1949 г., закриващи лицата и обектите, както и други сериозни нарушения на законите и обичаите, които се прилагат в международен или в немеждународен въоръжен конфликт. Военните престъпления включват особено: предумишлено убийство, изтезания, депортиране, лошо отнасяне, незаконно задържане, вземане на заложници, предумишлени атаки срещу граждански лица и срещу граждански обекти, привличането на деца във въоръжените сили и грабеж. Държавите са задължени да преследват или да екстрадират лица, заподозрени за извършването на военни престъпления на тяхна територия.

Военни цели

Международното хуманитарно право прокарва разграничение между гражданските обекти и Военните цели. Военни цели са тези, които по своето естество, местоположение, цел или употреба са в състояние да допринесат значително за Военните действия и чието пълно или частично унищожение, завземане или обезвреждане би осигурило определено Военно предимство. Според международното хуманитарно право Военнослужещите са длъжни по Всяко Време да си дават сметка за естеството на потенциалната цел и да изберат тази, която се определя като легитимна Военна цел.

Военнопленници

Военнопленниците са комбатанти, заловени от противника по Време на международен Въоръжен конфликт. Екипажите на търговските морски кораби и на авиолиниите с търговско предназначение, както и други лица, които съпровождат Въоръжените сили, без пряко да са част от тях, имат право на статут на Военнопленници.

Условията на задържане и използването им като работна сила са регламентирани в Третата Женевска конвенция. Военнопленниците имат право да бъдат посещавани от делегати на Международния комитет на Червения кръст (МКЧК). Срещу тях не могат да бъдат повдигнати наказателни обвинения за Военни действия, които са законни съгласно международното хуманитарно право. Военнопленниците не са свободни да се откажат от своя статут на Военнопленници.

Медицинският и богослужебния персонал, които оказват помощ на затворници, не трябва да бъдат считани за военнопленници, въпреки че имат право на същото отнасяне с тях.

Въоръжен конфликт

Международното хуманитарно право се прилага към всички Въоръжени конфликти. Въпреки че никоя от съответните конвенции не съдържа определение за Въоръжен конфликт, той е описан в правната литература по следния начин: „Въоръжен конфликт е налице във всеки случай, в който е налице използване на Въоръжена сила между държави или продължително прилагане на Въоръжено насилие между правителствената власт и организирани Въоръжени групи или между такива групи в рамките на една държава“. Конфликтите могат да бъдат международни или немеждународни. За да бъде квалифициран като немеждународен Въоръжен конфликт, той трябва да достигне до определена интензивност. Вътрешни напрежения, вътрешни нарушения на реда, като размирици, изолирани или спорадични актове на насилие и други действия с подобен характер, не се покриват от международното хуманитарно право.

Вътрешни нарушения на реда

Вътрешните нарушения на реда и вътрешните напрежения нямат интензивността на Въоръжен конфликт. В тези случаи се прилагат нормите за правата на човека, а не международното хуманитарно право.

Геноцид

Действия, които са насочени към пълното или частичното унищожаване на определена национална, етническа, расова или религиозна група, се квалифицират като геноцид. Тези действия включват изключително:

- Убийство;
- Причиняване на значителни физически или умствени увреди;

- Мерки, предназначени да предотвратяват ражданията или физически да елиминират определена група;
- Насилствено преместване на деца в друга група.

През 1948 г. Организацията на обединените нации прие Конвенция за предотвратяване и наказване на геноцида.

Гражданска война

Немеждународен въоръжен конфликт. Гражданската война може да се води в границите на суверенната територия на една държава между нейните въоръжени сили и въстанически групи или между недържавни въоръжени групи, които провеждат продължителни и координирани бойни действия. Вътрешните нарушения на реда и напрежения не се считат за въоръжен конфликт.

Гражданска защита

Гражданската защита е организация за защита и помощ в ситуация на конфликт и големи бедствия, която защитава и осигурява оцеляването на гражданското население и ограничава щетите върху гражданските обекти, доколкото това е възможно. Забранено е нападението върху членовете на службите за гражданска защита, които се идентифицират със син триъгълник върху оранжев фон.

Граждански лица

До 1949 г. международното хуманитарно право закриля ранените, болните, корабокрушенците и пленените военнослужещи от въоръжените сили. Женевските конвенции от 1949 г. разширяват закрилата по време на въоръжен конфликт и върху гражданското население. Допълнителните протоколи от 1977 г. повишават нивото на закрила и я разширяват чрез специални разпоредби за особени категории граждански лица (жени, деца, бежанци, журналисти).

Граждански обекти

Международното хуманитарно право прокарва разграничение между граждански обекти и Военни цели, като забранява актовете на насилие срещу първите. В други разпоредби се съдържа специална закрила за определени особени граждански обекти, някои от които следва да бъдат обозначени с отличителна емблема: медицинските части и транспортни средства, богослужебните места, културните ценности, съоръженията на гражданска защита, предметите, необходими за оцеляването на гражданското население, околната среда и съоръженията и инсталациите, съдържащи опасни сили (напр. ядрени централи и язовирни стени). Гражданските обекти са всички обекти, които не са Военни цели.

Депозитар

Депозитар на международен договор е държава или международна организация, чиито задължения са главно от нотариално естество и включват пазене на документи, удостоверяване на документи, приемането, пазенето и предаването на съобщения, на резерви и на декларации. Швейцария е депозитар на голям брой международни конвенции, включително четирите Женевски конвенции от 1949 г., Първия и Втория Допълнителен протокол от 1977 г. и Третия Допълнителен протокол от 2005 г.

Деца

Международното хуманитарно право предвижда специална закрила за децата. Страните в конфликта имат задължение да предоставят всяка грижа и помощ, от които те могат да се нуждаят поради своята малка възраст или поради каквато и да е друга причина. Храна и медицинска помощ трябва да бъде предоставена на децата, преди тя да бъде дадена на

останалите. Международното хуманитарно право съдържа също специални гаранции за задържаните деца, за неприкосновеността на тяхната националност и правоспособност и за събирането с техните семейства. Децата, които са останали сираци вследствие на война или които са разделени от своите родители, имат право на образование в съответствие със своята религия и култура.

Деца Войници

Предполага се, че днес в света има около 300 000 деца войници. Някои се набират насилствено, докато други са се записали като доброволци, в някои случаи по идеологически причини или като начин да си намират храна. Допълнителният протокол от 2000 г. към Конвенцията на ООН за правата на детето предвижда мерки за осигуряване на реинтеграцията в обществото на децата, които са служили като комбатанти. Протоколят допълва и засилва разпоредбите на двата Допълнителни протокола, като забранява задължителното набиране и прякото участие в бойните действия на лица под 18-годишна възраст. Освен това той изисква от държавите членки да предприемат мерки, които да не позволяват на въоръжените групи да набират лица под 18-годишна възраст и да ги използват в бойни действия. Набирането на деца под 15-годишна възраст във въоръжените сили или в други въоръжени групи е обявено за военно престъпление.

Допълнителни протоколи

Двата допълнителни протокола към Женевските конвенции от 1949 г. са приети в Женева на 8 юни 1977 г. Първият се отнася до закрилата на жертвите на международни въоръжени конфликти, а вторият – на жертвите на немеждународни въоръжени конфликти. Третият допълнителен протокол влиза в сила на 14 януари 2007 г., като признава червения кристал за допълнителна официална емблема.

Емблеми

Е

При въоръжените конфликти ясно разпознаваемите емблеми служат преди всичко да закрилят от нападения военните и гражданските медицински заведения, както и сградите на националните организации за оказване на помощ и техния персонал (защитна функция). Тази закрила е гарантирана не от самите емблеми, а се основава директно на международното право.

В мирно време националните дружества на Червения кръст, Червения полумесец и Червения кристал имат право да използват тези емблеми за дейности, които съответстват на техните основни принципи (отличителна функция).

Женевските конвенции от 1949 г. признават червения кръст, червения полумесец и червения лъв и слънце (която не се използва от 1980 г.) като емблеми. Червеният кристал е признат като допълнителна емблема през 2005 г. за използване от всички държави, които по религиозни или други причини не желаят да използват оригиналните емблеми.

Другите емблеми със защитна функция включват бялото знаме за комбатантите, които желаят да преговарят или да се предадат, както и син триъгълник на оранжев фон като емблема на гражданска защита. Неправилното използване на тези емблеми са забранени от правото.

Женевски конвенции

Ж

След края на Втората световна война се засилват правилата за закрила на гражданските лица и лицата, които не участват или вече не вземат участие във въоръжени конфликти. Тези правила се отнасят главно към гражданските лица, ранените, болните и корабкрушенците и военнопленниците. Четирите Женевски конвенции от 1949 г. и двата Допълнителни протокола към тях от 1977 г. съставят основата на международното хуманитарно право. Като страна

по конвенциите, както и като депозитар на Женевските конвенции и Допълнителните протоколи към тях Швейцария има особени задължения.

Жени

Международното хуманитарно право изисква специална закрила за жените. Като граждански лица те са закриляни срещу всяко посегателство върху тяхната чест и физическа неприкосновеност. Бременните жени и майките на малки деца се ползват със същия статут като болните и ранените, като се преместват в защитени зони и са първите в реда на подпомагане. Други специални разпоредби закрилят жените, които служат във Въоръжените сили, например в случаи, в които жените станат Военнопленници, те трябва да бъдат настанени отделно от мъжете и трябва да са под прякото наблюдение на други жени, а не на мъже.

Забрана на изтезанията

3

Изтезанията и каквото и да е друго жестоко, нехуманно или унижително отнасяне или наказание са забранени по всяко време и при всички обстоятелства от обичайното международно право, както и от различни международни договори, като например Конвенцията против изтезанията. Допълнителния протокол към Конвенцията против изтезанията от 2002 г. засилва усилията за предотвратяване на изтезанията чрез посещения и контрол от международни и национални затворнически органи и други органи за изтърпяване на наказанията. Изтезанията и жестокото отнасяне са също така изрично забранени от Женевските конвенции и техните Допълнителни протоколи.

Изтезанията, извършени по време на Въоръжен конфликт, се определят като Военно престъпление, а когато са част от широкомащабни или систематични атаки срещу цивилното население – като престъпление срещу човечеството.

Закриляни лица

Лицата, които имат право на специална закрила съгласно с Женевските конвенции от 1949 г., се считат за „закриляни лица“. Те включват ранени, болни и корабкрушеници; Военнопленници; граждански лица на Вражеска територия и под контрола на противника; граждански лица в окупирана територия. Следните категории обикновено се смятат за закриляни лица: медицинският и богослужебният персонал, служителите на помощните служби и на гражданска защита, чужденците, бежанците и лицата без гражданство на територията на страна в конфликта, както и жените и децата.

Ius ad bellum, ius in bello

I

Ius ad bellum се отнася до законността на заплахата или използването на въоръжена сила. Той се регламентира от Устава на Организацията на обединените нации (ООН).

Ius in bello се прилага само при въоръжен конфликт, независимо от законността на този конфликт. Той регламентира както воденето на война и закрилата на жертвите. Международното хуманитарно право и *ius in bello* са синоними.

Комбатанти

K

При международен въоръжен конфликт всички членове на въоръжените сили на страна в конфликта се считат за комбатанти, с изключение на медицинския и богослужебния персонал. Комбатантите могат да участват в позволени военни действия, за които те не са субект на наказателно преследване или съдени („привилегии на комбатантите“). При определени обстоятелства лицата, които участват във въстание за защита на своята национална територия, също се ползват от статута на комбатанти, както и бойците от народното опълчение, доброволците и членовете на съпротивителните движения. Комбатантите, ако бъдат

заловени, имат правото да получат статут и да се ползват от привилегиите на военнопленници.

Културни ценности

Културните ценности включват движими и недвижими обекти, които са значими за културното наследство на човечеството, както и сградите, в които те се съхраняват или излагат. В случай на въоръжен конфликт културните ценности се ползват със специална закрила от международното право. Освен че враждебните действия срещу културните ценности са забранени, забранено е и тези ценности да бъдат използвани за подпомагане на военните операции или като обект на репресивни мерки. Единственото изключение е предвидено за случаите на абсолютна военна необходимост. Закрилияните обекти се обозначават с отличителен знак. Отнасянето с културните ценности е регламентирано в Хазската конвенция за закрила на културните ценности в случай на въоръжен конфликт от 1954 г. и в нейните два Допълнителни протокола. Първият протокол засяга закрилата на културните ценности по време на окупация (окупирана територия), докато Вторият увеличава закрилата, като я разширява върху немеждународни въоръжени конфликти, както и определя индивидуалната наказателна отговорност.

Либер, Франсис

По Времето на Войната за независимост в САЩ по искане на президента Ейбрахам Линкълн през 1863 г. професорът от Ню Йорк Франсис Либер изготвя проект на кодекс за поведение за армията на Северните щати (Съюзническата армия). Известен като „Кодекса на Либер“, той се счита за първия опит за кодифициране на законите и обичаите по време на война. Либер събира в един документ повечето от известните кодекси и обичаи, като този документ лежи в основата на Хазските конвенции от 1899 и 1907 г.

Международен комитет на Червения кръст (МКЧК)

Международният комитет на Червения кръст (МКЧК) със седалище в Женева е основан през 1876 г. като наследник на Международния комитет за оказване на помощ на ранените. Той е създаден по швейцарското законодателство като неутрална организация, независима от правителството, и има същинска международна правосубектност, основана на Женевските конвенции. МКЧК има решаваща роля за кодификацията на международното право. Ролята и задълженията на МКЧК по време на въоръжен конфликт са определени с Женевските конвенции от 1949 г. и Допълнителните протоколи към тях. Най-важните задачи на МКЧК включват посещения на затворници, издирване на изчезнали лица, хуманитарни дейности, като предоставяне на медицинска помощ и снабдяване с храна, контрол за осигуряване на съответствие с и разпространение на международното хуманитарно право.

Международен наказателен съд (МНС)

Международният наказателен съд в Хага преследва лица за най-тежките международни престъпления: геноцид, престъпления срещу човечеството и военни престъпления. Той ще има юрисдикция и върху престъплението агресия, когато международната общност се споразумее върху определение на понятието „агресия“. МНС има спомагателна роля, т.е. той започва да действа едва когато стане ясно, че националните власти, които са главно отговорни за наказателното преследване, не желаят или наистина не могат да проведат необходимото разследване и да повдигнат обвинение.

Правната основа на МНС е „Римският статут“, който влезе в сила през 2002 г.

Международно движение на Червения кръст и на Червения полумесец

Международното движение на Червения кръст и на Червения полумесец включва Международния комитет на Червения кръст (МКЧК), националните дружества на Червения кръст и на Червения полумесец и Международната федерация на дружествата на Червения кръст и на Червения полумесец.

Целта на движението основно е да закрия живота, здравето и човешкото достойнство на лицата, засегнати от извънредни ситуации и особено от въоръжен конфликт. В този смисъл неговите дейности се основават на Седемте основни принципа. Членовете на движението, както и държавите – страни по Женевските конвенции, се събират всеки четири години на международна конференция на дружествата на Червения кръст и на Червения полумесец.

Мини

Мините са оръжия, които експлодират при пряк или непряк контакт с хора (или животни) или превозни средства (противопехотни мини/противотанкови мини). Те могат да бъдат използвани върху, под или близо до земната или друга повърхност. Вторият протокол към Конвенцията за определени видове конвенционални оръжия от 1980 г. регламентира използването и трансфера на всички видове противопехотни мини. Така наречената „Отавска конвенция“ от 1997 г. забранява използването, натрупването на запаси, изработването, производството или трансфера на противопехотните мини. Тя също разглежда такива въпроси като прочистването и унищожаването на мини, както и мерките за подпомагане на жертвите на мини. Отавската конвенция все още не е ратифицирана от някои от основните военни сили.

Н

Недържавни субекти

Недържавните субекти – включително въоръжените групи – имат все по-важна роля в днешните въоръжени конфликти. Въпреки че те не са страна по международните договори, недържавните субекти са задължени да спазват правилата на обичайното международно право. От това следва, че международното хуманитарно право е юридически обвързващо за недържавните субекти.

Ненужни страдания

Забраната за причиняване на ненужни страдания е в основата на един от принципите на международното хуманитарно право. Тя поставя ограничения на средствата и начините на водене на бойни действия. Срещу комбатантите трябва се прилага само толкова сила, колкото да ги извади от строя (*hors de combat*).

О

Обичайно международно право

Заедно с международните договори обичаят е един от двата основни източника на права и задължения за държавите. Обичайното международно право се има предвид, когато държавите следват определено поведение, като по този начин вярват, че действат в съответствие със свое задължение. За да се развие обичайно право, са необходими два елемента: систематично придържане към еднакво поведение от страна на държавите и убеденост, че тези държави действат в съответствие с правило на международното право.

Повечето от разпоредбите на международното хуманитарно право и в частност тези, които се отнасят до воденето на бойни действия, сега също се регулират от обичайното международно право и по този начин са обвързващи както за държавите, така и за недържавните субекти.

Околна среда

Атаките и начините на водене на бойни действия, които могат да причинят обширни, трайни и сериозни щети на околната среда, са изрично забранени от Първия Допълнителен протокол към Женевските конвенции. Общите принципи на обичайното международно право, като например принципите на разграничаване и пропорционалност, осигуряват закрилата на околната среда.

Окупирана територия

Окупирана територия е тази, която се намира под фактичeskата власт на чуждестранна въоръжена сила дори ако окупацията не среща въоръжена съпротива.

Международното хуманитарно право се прилага във всички такива ситуации, независимо от това дали окупацията е законна. То регламентира правата на местното население и задълженията на окупационната сила. Последната е отговорна за осигуряването на общественения ред и сигурност, докато спазва местните действащи закони, освен ако това е абсолютно невъзможно. Освен това окупационната сила е длъжна да осигури на местното население достъп до храна и медицинска грижа.

Оръжия

Международното хуманитарно право налага ограничения, в някои случаи и пълна забрана върху използването на оръжията, чието действие надвишава разрешената цел да се отслаби врагът. Оръжията са забранени на базата на три основни критерия: ако тяхното използване неизбежно причинява смърт; ако те причиняват несъразмерни увреждания или ненужни страдания; ако те имат безразборно поразяващо действие. Въз основа на тези три критерия определен брой особени оръжия са били изрично забранени от международна-

родните конвенции, включително противопехотните мини, касетъчните боеприпаси, ослепяващите лазерни оръжия, взривяващите се куршуми, както и биологичните и химическите оръжия. Някои от тези забрани са част от обичайното международно право. Въпреки че не е изрично забранено, използването на ядрени оръжия е в основно противоречие с международното хуманитарно право, особено по отношение на принципите на разграничаване и пропорционалност.

Парафиране, подписване и ратификация

При финализирането на международен договор преговарящите слагат своите инициали в долната част на всяка страница на споразумението като гарантиране на автентичността на текста. Подписът на пълномощниците (представители на държавата с пълни пълномощия за преговаряне) се полага в края на договора.

Церемонията по подписване отбелязва края на процеса на преговаряне на договора и задължава подписалите държави да действат добросъвестно в съответствие с него. Освен ако договорът не предвижда друго, подписването все още не превръща държавата в страна по договора.

Ратификацията е действие, чрез което държавата се задължава да спазва договора на международно ниво. В Швейцария, например, Федералното събрание (двете камари на парламента) одобрява ратификацията на договори с изключение на тези, за които Федералният съвет има право да подписва и ратифицира самостоятелно по силата на закон или договор.

Популяризиране на международното хуманитарно право

Глобалната война срещу тероризма, засилващият се феномен на пряко участие в бойни действия на граждански лица, увеличаването на броя на недържавните субекти, въввлечени в кон-

фликти, както и развитието на технологиите са само част от предизвикателствата, пред които международното хуманитарно право е изправено днес. Въпреки че съществуващите разпоредби на международното хуманитарно право са достатъчни да отговорят на тези предизвикателства, прилагането на тези разпоредби все още е непълно. Следователно е важно засегнатите субекти да осигурят по-висока степен на зачитане и прилагане на международното хуманитарно право, в частност чрез потвърждаване на съществуващите разпоредби и чрез разпространението им, както и чрез по-нататъшно изясняване на някои от тях.

Права на човека

Правата на човека са свободи, на които всеки индивид има право като човешко същество. Правата на човека са защитени посредством система от споразумения, конвенции, резолюции и декларации на международно ниво, както и чрез обичайното международно право.

Международната система за защита на правата на човека е тясно свързана с международното хуманитарно право и международното бежанско право. Въпреки че са близко свързани, тези три клона са доста различни по полето на прилагането си. Например международното хуманитарно право (т.е. четирите Женевски конвенции от 1949 г., заедно с Допълнителните протоколи от 1977 г.) по принцип се прилага само при въоръжен конфликт. Международното бежанско право (т.е. Женевската конвенция относно статута на бежанците от 1951 г. и Допълнителният протокол от 1967 г.) се прилага само към лицата с признат статут на бежанец, и в по-малка степен – към търсещите убежище. В наши дни обаче правата на човека се прилагат към всички лица по всяко време, въпреки че международното хуманитарно право има приоритет при въоръжен конфликт като специално право (*lex specialis*).

Предпазни мерки

Въпреки че военните операции могат правомерно да бъдат насочени само срещу военни цели, това не предпазва гражданските лица или гражданските обекти от наранявания и повреждания. С цел те да не бъдат засегнати, международното хуманитарно право изисква по време на провеждане на военни операции непрестанно да бъдат предприемани мерки за предпазване на гражданските лица и гражданските обекти. Това се нарича принцип на вземане на предпазни мерки.

Престъпления срещу човечеството

Действия, които имат за цел да причинят голямо страдание или сериозни увреди на физическото или умственото здраве, се квалифицират като престъпления срещу човечеството, когато те са извършени като част от широкомащабни или систематични атаки, насочени срещу гражданското население. В частност те включват убийство, унищожаване, вземане в робство, депортиране, лишаване от свобода при нарушаване на основните принципи на международното право, изтезания, изнасилване, сексуално робство, насилствена проституция, насилствено забременяване, насилствена стерилизация и всяка друга форма на сексуално насилие с подобна тежест, преследване на базата на политическа, расова, национална, етническа, културна, религиозна принадлежност или пол, апартейд, както и насилствено изчезване на лица.

Пропорционалност

Принципът на пропорционалността се прилага във всеки аспект на воденето на бойни действия. Например е забранено да се провеждат атаки срещу военни цели, когато те ще причинят несъразмерна вреда на гражданското население и на граждански обекти. Преди започването на атака съществува задължение да се направи оценка дали отрицателният ефект

Върху гражданското население не е прекомерен, съотнесен с конкретното и пряко очаквано военно предимство.

Разграничаване

Р

Международното хуманитарно право закриля гражданското население и забранява нападението срещу граждански лица и граждански обекти. Едно от неговите основни правила е принципът на разграничаване: страните в конфликта са задължени да провеждат военни действия изключително срещу военни цели и следователно следва винаги да правят разграничаване между граждански лица и комбатанти, както и между граждански обекти и военни цели. Принципът на разграничение налага ограничения върху средствата и начините на водене на бойни действия: забранени са каквото и да е оръжие или стратегия, които не могат да бъдат насочени изключително към специфична военна цел.

Ранени, болни и корабокрушенци

Ранените и болните се определят като членове на въоръжените сили или като граждански лица, които се нуждаят от медицинска грижа и които се отказват от враждебни действия. Според това определение не се квалифицира като ранен комбатант, който продължава да използва оръжие.

Международното хуманитарно право призовава всички страни в конфликта да се отнасят към ранените и болните по хуманен начин, т.е. да ги приютяват, спасяват и закрилят и да полагат медицински грижи за тях. Не трябва да се прави разграничение освен от медицинско естество и на жените трябва да се отделя особено внимание. Същите правила се прилагат и към корабокруширалите лица, т.е. към всички членове на въоръжените сили и граждански лица, които се намират в опасност на море или във всяка друга водна площ. На ранените, болните и корабокруширалите комбатанти трябва да се признае статут на военнопленници.

Репресивни мерки

Международното хуманитарно право не съдържа обща забрана на репресивните мерки. Все пак съществуват многобройни разпоредби, които забраняват особени видове репресивни мерки и особено мерките срещу закриляни лица, като например гражданските лица, ранените и военнопленниците. Забранени са и репресивните мерки срещу определени особени обекти, като културните ценности и богослужебните места, околната среда и съоръженията, които могат да причинят настъпването на опасни ситуации (напр. атомни електроцентрали и язовирни стени).

Седем основни принципа

С

Международното движение на Червения кръст и на Червения полумесец се ръководи от седем основни принципа.

Хуманност – предотвратява или облекчава човешкото страдание, закриля живота и здравето и уважава човешкото достойнство.

Безпристрастност – забранена е дискриминацията от всякакъв вид.

Неутралност – движението е неутрално по отношение на военно положение, политика, идеология, религия и икономически интереси.

Независимост – движението е независимо по отношение на военно положение, политика, идеология, религия и икономически интереси.

Доброволност – помощта се предоставя на доброволна основа, без наличие на интерес.

Единство – във всяка държава съществува само едно Национално дружество.

Универсалност – движението присъства в целия свят.

Средства и начини на водене на бойни действия

Даже по време на война не всичко е позволено. Забранени са различни средства и начини на водене на бойни действия, включително вероломство, насаждане на страх, причиняване на глад, грабеж, вземане на заложници, репресивни мерки срещу гражданското население или срещу невоенни цели, депортиране, принудително набиране във въоръжените сили на военнопленници или на закриляни лица, безразборни атаки и отказване на закрила на лица, които са извън строя (*hors de combat*). Оръжия, които причиняват ненужно страдание, са изрично забранени. Има определен брой конвенции, които ограничават избора на оръжия, както и забраняват производството, натрупването на запаси, трансфера и използването на определени оръжия.

Тероризъм

T

В международното право все още не е дадено определение на понятието „тероризъм“. Международното право, правата на човека и международното хуманитарно право все пак забраняват много деяния и дейности, свързани с тероризъм. Въвсъщност съгласно с международното хуманитарно право деяния, които по принцип се считат за актове на тероризъм, като атаки срещу гражданското население или граждански обекти, безразборни атаки или вземане на заложници, са забранени както в международните и в немеждународните въоръжени конфликти. Освен това международното хуманитарно право изрично забранява актове или заплахи с насилие, чиято основна цел е да всеят страх сред гражданското население.

Така наречената „война срещу тероризма“ е политическа, а не правна концепция. Международното хуманитарно право се прилага изключително във въоръжени конфликти, като например в Афганистан и Ирак. То не се прилага в други ситу-

ации, свързвани с „Войната срещу тероризма“. От това не следва, че терористичните актове и опитите за противодействието срещу тях не са уредени в правото: в тези случаи се прилагат правата на човека, съответното национално законодателство и различните международноправни конвенции, които се занимават с борбата с тероризма.

Фундаментални гаранции

Международното хуманитарно право предвижда фундаментални гаранции за лицата, които не се ползват от по-благоприятно третиране въз основа на Женевските конвенции от 1949 г. Тази минимална закрила включва например забраната на изтезанията и друго жестоко, нечовешко или унижително отношение, определени минимални стандарти относно условията на задържане и някои съдебни гаранции.

Хагски конвенции

По време на двете мирни конференции в Хага през 1899 и 1907 г. са приети няколко конвенции с цел регламентиране на воденето на бойни действия. Едно от значимите постижения е забраната за използване на оръжия, които са в състояние да причинят ненужно страдание. Към тези конвенции се добавя и Хагската конвенция за закрила на културните ценности в случай на въоръжен конфликт и двата Допълнителни протокола към нея от 1954 и 1999 г.

Химически оръжия

Химическите оръжия съдържат химически вещества, които представляват опасност за здравето, могат да причинят смърт на хората и животните или да ги поставят временно в положение, в което да не са в състояние да се съпротивяват (*hors de combat*), или да причинят трайно увреждане. Тези вещества също така могат да замърсят храни-

телни продукти, напитки и други материали. В резултат на ужасните последици, причинени от химическите оръжия през Първата световна война, през 1925 г. е забранена употребата на задушливи, отровни или други подобни газове. През 1993 г. е приета международна конвенция, която отива дори по-далече, като забранява разработването, производството, натрупването на запаси или употребата на химически оръжия и препоръчва тяхното унищожаване.

Ядрени оръжия

Я

Тази категория оръжия включва атомни бомби, водородни (термоядрени) бомби и неутронни бомби. Докато атомните бомби като тези, пуснати над Хирошима и Нагасаки през 1945 г., не са забранени като такива от международното право, върху тях действат други забрани – за изпробването, производството, натрупването на запаси и др. Според съвещателното мнение от 1996 г. на Международния съд на ООН (МС) използването на ядрени оръжия обикновено представлява нарушение на международното хуманитарно право поради мащаба на своето въздействие, въпреки че няма изрична забрана в обичайното международно право, нито такава в международното договорно право.

